

moraju se prevladati ne tako retka shvatanja da predmete društvenih nauka može da predaje i nastavnik kao priučeni stručnjak koji ne zna mnogo više od svojih učenika — pitomaca;

4) Neophodno je dovesti u sklad odnos svih starešina, počev od nastavnika i uprava škola pa dalje, prema ukupnom sistemu marksističkog obrazovanja sa njegovim značajem, potrebom i ciljevima. U vezi s tim, nužno je stalno imati uvid u probleme pri realizaciji sadržaja marksističkog obrazovanja, obezbediti mu onu ulogu koja mu objektivno pripada, s obzirom na karakter našeg društva i prirodu njegovih oružanih snaga. Time će se obezbediti povoljna radna atmosfera u vojnim školama, veće zalaganje nastavnika i učenika — pitomaca i potpuno postizanje postavljenih ciljeva sistema marksističkog obrazovanja.

Potpukovnik

mr DRAGOLJUB DAMNJANOVIĆ

Značaj i uloga motivacije u formiranju svestrano razvijene ličnosti starešine

1. O pojmu svestrano razvijene ličnosti

Određivanje pojma svestrano razvijene ličnosti je metodološki korak u definisanju i ostvarivanju cilja vaspitanja i obrazovanja, koji uslovljava koncepciju, sistem, organizaciju, metode, sredstva i vrednovanje nastavno-obrazovnog rada. Prema tome, to nije samo usko pedagoško-andragoško pitanje, već filozofsko, sociološko, idejno-političko, antropološko i psihološko. Interdisciplinarni pristup u proučavanju svestrano razvijene ličnosti proizlazi iz suštine čovekovog bića. U svojoj stvarnosti ona je sveukupnost svih društvenih odnosa. Tu sveukupnost možemo sagledati samo ako čoveka objasnimo i shvatimo kao generičko biće, kao istoričko biće, kao društveno biće, kao svesno biće, kao stvaralačko biće i biće rada.

U istoriji ljudskog društva i njegove misli čovekova suština je vrlo različito određivana. Najekstremnija su bila religijska tumačenja koja su nastala kao rezultat potpuno iskrivljene svesti o svetu, društvu i čoveku. Neka druga, takođe jednostrana tumačenja čovekove suštine, isticala su pojedine njegove osobine (diferencijalna specifičnost): »zoon politikon« kod Aristotela, »homo sapiens« kod antropologa 19. veka, »homo moralis« kod Sokrata, »homo tehnicus« i »homo consumens« kod nekih novijih teoretičara.

Pojam stvarnog čoveka Marks izvodi iz sveukupnosti društvenih odnosa i iz odnosa čoveka i prirode u kojima je čovek subjekt svih promena. *Njegovo rodno (generičko) biće* Marks objašnjava na sledeći način: »A korjen čovjeka jest čovjek sam«.¹ Time Marks ne misli da je čovek samo biološko biće i proizvod biološke reprodukcije, već da je on prevashodno ljudsko biće, da je on posebna vrsta živih bića koja, za razliku od drugih živih bića, svesno i svrshodno proizvodi. Sa stanovišta teme koju razmatramo posebno je važan sledeći stav: »Čovek prisvaja svoje svestrano biće na svestran način, dakle kao totalan čovek«.²

Sledeća bitna karakteristika Marksovog poimanja čovekove suštine je *istoričnost*. Ona je u integralnom jedinstvu s prethodnom kao i sa drugim karakteristikama i njihovo posebno isticanje treba shvatiti samo uslovno i iz metodoloških razloga. Istoričnost čovekovog bića ogleda se u tome što je čovek, proizvodeći život, proizvodio i sebe, menjajući okolnosti u kojima je živio i sam se menjao. Time je, u stvari, stvarao svoju istoriju, jer, da parafriziramo Marksa, celokupna svetska istorija nije ništa drugo nego proizvodnja čoveka pomoću čovekovog rada. Prvo istorijsko delo je proizvodjenje novih potreba, a da bi se one proizvele, ljudi moraju da jedu, da piju, da stanuju, dakle da prvo zadovolje osnovne potrebe.

Društvenost čovekovog bića ispoljava se u radu koji je po svojoj prirodi društven. To ispoljavanje Marks objašnjava na sledeći način: »Društveni karakter je, dakle, opći karakter celokupnog kretanja; kako samo društvo proizvodi čovjeka kao čovjeka, tako i on proizvodi društvo.« Društvenost čoveka, njegova integrisanost i međusobna povezanost s drugim ljudima iskazani su sledećim stavom: *Ljudska suština prirode postoji tek za društvenog čovjeka*; jer tek ovdje ona postoji za njega kao *veza s čovjekom*, kao njegovo postojanje za drugoga i kao postojanje drugoga za njega, te kao eleme-

¹ K. Marks i F. Engels, *Rani radovi*, »Naprijed« Zagreb, 1967, str. 98.

² Isto, str. 279.

nat ljudske zbiljnosti, tek ovdje ona postoji *kao osnova* njegova vlastitog ljudskog postojanja. Njegovo *prirodno* postojanje tek mu je ovdje postalo njegovim *ljudskim* postojanjem, priroda je za njega postala čovjekom. Dakle, *društvo* je dovršeno suštinsko jedinstvo čovjeka s prirodom, istinsko uskrsnuće prirode, provedeni naturalizam čovjeka i provedeni humanizam prirode«. ³ Time je Marks izrazio jedinstvo društvenog, individualnog i prirodnog.

Marks utvrđuje da se čovekova univerzalnost, generičnost i društvenost izgrađuju na konkretan, protivrečan i otuđen način. Otuđenje se ogleda u otuđenju čoveka od rada, čoveka od društva i čoveka od čoveka. U klasnom društvu to je istorijska nužnost. Najopštije rečeno, otuđenje rada dovodi do celokupnog otuđenja: društvo, institucije, pojedinci i država se nadređuju čoveku kao posebna sila, a oblici društvene svesti su iskrivljeni. Razotuđenje Marks vidi u čovekovom revolucionarnom činu kojim će se čovek vratiti iz *carstva nužnosti* u *carstvo slobode*. »Komunizam kao pozitivno ukidanje *privatnog vlasništva* kao čovekova *samo*otuđenja, te stoga, kao zbiljsko *prisvajanje* čovekove suštine od čoveka i za čoveka jest stoga, potpun, svjestan i unutar celokupnog bogatstva dosadašnjeg razvitka nastali povratak čoveka sebi kao *društvenog*, tj. čovekovog čoveka. Taj komunizam kao naturalizam — humanizam, kao dovršeni humanizam — naturalizam, on je *istinsko* rješenje sukoba između čoveka i prirode, između čoveka i čoveka, istinsko rješenje borbe između egzistencije i suštine, između opredmećivanja i samopotvrđivanja, između slobode i nužnosti, između individuumu i roda. On je riješena zagonetka historije i zna da je on to rješenje«. ⁴

Svesna svrhovita delatnost čoveka je osnovna odlika u odnosu na životinjske vrste. Čovekova univerzalnost ogleda se u činjenici što on ima sposobnosti da osmišljava svet u kome živi, da ga svrhovito menja i stvara po meri svih vrsta. Svest je društveni proizvod i zato je ona određena društvenim bićem čoveka. U meri u kojoj smo u stanju da spoznamo društveno biće čoveka u toj meri možemo da spoznamo njegovu svest i ponašanje. Ta zakonitost je u neposrednoj vezi s potrebama i mogućnošću razvoja svestrane ličnosti.

Stvaralaštvo je jedna od temeljnih odlika čoveka. Ona je nedvojiva od njega i osnovni je uslov njegovog razvoja. Bez ispoljavanja stvaralaštva i slobode nisu moguće promene ne samo u pri-

³ Isto, str. 277.

⁴ Isto, str. 275.

rodi, već i u društvu i ličnom životu. U osnovi stvaralaštva nalazi se motiv samopotvrđivanja i samorealizacije. Stvaralaštvo je čovekov odnos prema svetu koji ga okružuje. Ono se može izraziti samo kroz čovekovo praktično odnošenje. Zato Marks kaže da je čovek biće prakse. Stvaralački rad najdublje izražava čovekovu prirodu.

Čovek kao biće rada nalazi se u centru Marksovog poimanja suštine čovekovog bića. Čovek je usavršio svoju biološku i društvenu prirodu samo zahvaljujući svom radnom odnosu prema predmetima prirode koja ga okružuje. Čovekov razvoj se javlja kao rezultat sopstvenog rada. Rad je njegovo najveće zadovoljstvo. To što u klasnom društvu rad nije to, nije kriv rad, već njegova klasna podela, eksploatacija, otuđenost rada, njegova usitnjenost i rutinertvo.

Tek na osnovu ovih odrednica suštine čovekovog bića moguće je definisati svestrano razvijenu i stvaralačku ličnost. Determinante cilja vaspitanja i obrazovanja kao opštijeg pojma u odnosu na pojam svestrane ličnosti su brojne, a najvažnije su: društveno uređenje, položaj čoveka u društvu, stepen razvitka nauke, tehnike i tehnologije i promene u karakteru i strukturi rada.

Društveno uređenje bitno utiče na konstituisanje i razvoj ciljeva vaspitanja i obrazovanja, jer oni direktno izviru iz ideologije klase koja je na vlasti i od nje zavisi ideal vaspitanja i obrazovanja. U istoriji pedagogije poznati su različiti ciljevi i ideali vaspitanja i obrazovanja: spartanski vojnik, slobodni harmonično razvijen atinski građanin, rimski govornik, srednjovekovni pobožni vernik, vitez i učen teolog u feudalizmu, engleski džentlmen, francuski galant homme, Herbertov »čudoredni karakter«, Spenserov »poslovni čovek«, Keršenštajnerov »upotrebljivi građanin«, američki biznismen i slobodan čovek u slobodnom društvu, Marksova slobodna i svestrano razvijena ličnost i dr. Važno je istaći da svestrano razvijena ličnost nije svojstvo samo marksističke pedagogije, već se javlja još u antici, a i danas u gotovo svim sistematski razvijenim teorijama vaspitanja i obrazovanja. Ali, to je samo terminološka sličnost. U suštini, značenja tih reči su različita, čak i protivrečna. One su samo maska za prikrivanje klasne suštine vaspitanja i obrazovanja.

Položaj čoveka u društvu kao determinanta cilja vaspitanja i obrazovanja proizlazi iz prethodnog faktora, jer od društvenih odnosa zavisi u kojoj meri će čovek biti slobodan, totalan, postati biće rada, društveno biće, svesno biće, u kojoj će meri izraziti svoje potencijalne sposobnosti i razviti stvaralaštvo, jednom reči u kojoj meri će postati subjekat promena, života i rada.

Stepen razvitka nauke, tehnike i tehnologije nameće potrebu stalnog proširivanja i produbljivanja znanja. Njihove implikacije na području vaspitanja i obrazovanja su nesagledive, pri čemu stalno raste značaj obrazovanja i znanja, ili kako neki naučnici ističu da danas ne postoji kriza izvora energije, već kriza znanja u proizvodnji energije. Energija je svuda oko nas. Samo treba znati kako je proizvesti. Zbog toga u određivanju cilja vaspitanja i obrazovanja i operacionalizaciji njegovog ideala svestrano razvijene, slobodne i kreativne ličnosti mora da budu prisutni neki novi momenti: porast uloge vaninstitucionalnog obrazovanja koja je u tesnoj vezi s povećanjem slobodnog vremena, optimalni sklad između uske stručnosti kao posledice podele rada i šire kulture kao uslova za obrazovanje integralnog stručnjaka i stvaranje mogućnosti brojnijih prekvalifikacija tokom radnog veka starešina. Koliko uska podela rada utiče na razvoj svestranosti, ili bolje rečeno jednostranosti, najbolje pokazuje sledeća misao: »Kad se deli rad deli se i čovek. Kad se usavršava jedna jedina delatnost, njoj se žrtvuju sve ostale telesne i duhovne sposobnosti... Ona osakaćuje radnika do abnormalnosti veštački razvijajući njegovu detaljnu umešnost i ugušujući čitav jedan svet produktivnih nagona i sklonosti... Deli se sam individuum, on se pretvara u automatski mehanizam za neki delimičan rad — mehanizam koji u mnogim slučajevima postaje savršenstvo tek tim što radnik biva bukvalno osakaćen, i telesno i duhovno.«⁵

Promene u karakteru i strukturi rada proističu iz prethodnog faktora, no te promene nisu samo tehničkog i tehnološkog karaktera. One su i promene u društvenim odnosima. Samoupravni društveni odnosi pretpostavljaju ne samo specijalistička znanja i integralni profil stručnosti, već i poznavanje celine proizvodnje i produkcionih odnosa. U našoj teoriji i praksi to je nešto novo i ono mora da nađe mesta u određenju svestrano razvijene, slobodne, kreativne i samoupravne ličnosti. »Odgoj će omogućiti mladim ljudima da brzo upoznaju celokupan sistem proizvodnje, već prema tome da li ih na to navode potrebe društva ili njihove vlastite sklonosti. Ono će im, dakle, oduzeti jednostrani karakter koji sadašnja podela rada svakom od njih nameće. Na taj način će komunističko organizovano društvo dati prilike svojim članovima da svoje svestrano razvijene sklonosti svestrano manifestuju.«⁶

⁵ K. Marks i F. Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, Savez prosvetnih radnika Jugoslavije, Beograd, 1948, str. 35—36.

⁶ *Glavni radovi Marksa i Engelsa*, »Stvarnost«, Zagreb, 1978, str. 354.

U našoj teoriji vaspitanja i obrazovanja pojam svestranosti se različito određuje. U Programu SKJ, drugim kongresnim dokumentima, rezolucijama Skupštine, zakonima o školstvu i Ustavu SFRJ cilj vaspitanja i obrazovanja dat je opisno po oblastima života, osnovnim vrednostima našeg socijalističkog samoupravnog društva i po određenim najvažnijim osobinama ličnosti.

U pedagoškim teorijskim radovima svestrano razvijena ličnost definiše se pomoću određenog broja komponenti vaspitanja. Te komponente su: intelektualno, moralno, estetsko, fizičko, politehničko i radno vaspitanje. U okviru svake komponente razrađeni su zadaci, sadržaji, principi, metode, sredstva i organizacija vaspitanja.

Noviji pokušaji određenja svestrano razvijene ličnosti polaze od sfera ljudske delatnosti i ispoljavanja ličnosti čoveka: sfera rada (proizvodnog i drugog), sfera samoupravljanja i sfera slobodnog vremena.⁷ Širu listu sfera u kojima se čovekova ličnost totalno ispoljava i potvrđuje daje Samolovčev: (1) rad (egzistencijalni i stvaralački), (2) samoupravni politički život, (3) socijalno-kulturni život, (4) porodični život i (5) lični (intimni) život čoveka.⁸

Pristup u određivanju svestranosti po sferama života i rada čoveka istovremeno sadrži i kvalitete (svojstva, osobine) ličnosti koji proizlaze iz komponenti u prethodnoj tradicionalnoj podeli. Navedene sfere čine celinu života i rada i osnovu vrednovanja uspešnosti u njima. U kojoj meri čovek ispoljava svoje sposobnosti i stvaralaštvo — stvar je analize konkretne prakse i svakog pojedinca. U svakodnevnoj praksi obično se analizira stepen stručnog usavršavanja za rad i samoupravni politički život, dok se socijalno-kulturni, porodični i lični intimni život čoveka ne uvažavaju u dovoljnoj meri. Time se čovekov život i ispoljavanje svestranosti pojednostavljaju i uprošćeno analiziraju.

U vojnoj literaturi (teorijskoj i uputstvima) određenje svestrano razvijene ličnosti starešina i vojnika u velikoj meri je slično kao u prethodnim metodološkim pristupima s onim razlikama koje proizilaze iz armijskog društvenog bića.

Kada danas određujemo svestrano razvijenu ličnost, kao ideal vaspitanja u našem društvu, onda polazimo od ideologije radničke klase i njene avangarde SKJ, od njihovih ciljeva, težnji, interesa i konkretno istorijskih uslova. To, dakle, nije apstraktno humanistička analiza čovekovih svojstava i postavljanje opšteg ideala čoveka za

⁷ Dr Nikola Potkonjak, *Cilj vaspitanja*, »Pedagogija«, br. 1/1971, str. 10.

⁸ Dr Borivoj Samolovčev, *Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja*, VIZ, Beograd, 1976, str. 60.

sva vremena i za sve društvene sisteme. To istovremeno znači da nemamo dovoljno metodoloških i naučnih činjenica i argumenata za detaljno opisivanje modela čoveka u nekoj daljoj budućnosti. No, ako to ipak činimo, to nije toliko zbog budućih generacija, koliko zbog naše orijentacije i stvaranja oslonca na kome će se one razvijati. To najbolje ilustruje sledeći stav u Manifestu Komunističke partije: »Komunisti su, dakle, u praksi onaj dio radničkih partija svih zemalja koji je najodlučniji, koji stalno gura dalje, oni teoretski prednjače ostaloj masi proleterijata razumijevanjem uvjeta, toka i općih rezultata proleterskog pokreta«. ⁹ Marks i Engels se nisu upuštali u opisivanje detalja. Te pojedinosti daleke budućnosti Marks je nazvao »pisanje prčvarnice budućnosti«. Oni su izrazili lik komunista samo pomoću osnovnih i trajnih osobina.

Lenjin je govorio da svestrano razvijenu ličnost ne možemo izgraditi ako ne prevaziđemo suprotnosti između fizičkog i intelektualnog rada. Prema njegovom mišljenju, nemoguće je zamisliti ideal budućeg društva bez sjedinjenja nastave s proizvodnim radom, niti nastavu i obrazovanje bez proizvodnog rada, a proizvodni rad bez paralelne nastave i obrazovanja nije moguće podići na onu visinu kao što to zahteva savremeni stepen razvoja tehnike i nauke. To je jedini način za formiranje svestrano razvijenih ljudi. Lenjin je uočio dijalektičko jedinstvo između proizvodnih oruđa i razvijanja sveukupnih sposobnosti čoveka, uočio je, dakle, vezu između rada i obrazovanja. Tim otkrićem potvrdio je Marksovu tezu: »Samo prisvajanje ovih snaga nije ništa drugo do razvijanje individualnih sposobnosti koje odgovaraju materijalnim proizvodnim oruđima. Prisvajanje totaliteta proizvodnih oruđa već je stoga razvitak totaliteta sposobnosti u samim individuima«. ¹⁰ Iz toga se može zaključiti da su materijalna proizvodna oruđa osnovna determinanta obrazovanja i da se njihovo prisvajanje nalazi u centru svestrano razvijene ličnosti. No, ako bismo na tome ostali, određen je samo jednosmerni uticaj. Međutim, jednom stečena znanja o proizvodnim materijalnim sredstvima povratno utiču na njihov dalji razvoj. Savremeni teoretičari o tome isto govore samo drukčijom terminologijom: uticaj naučno-tehnološke revolucije na obrazovanje i, obratno, uticaj obrazovanja na naučno-tehnološku revoluciju. Navedena Lenjinova i Marksova misao upućuju na razmišljanje da se prisvajanje (spoznaja) proizvodnih oruđa putem izučavanja prirode, matematike i tehnike odvija u određenoj društveno-ekonomskoj sredini

⁹ K. Marks i F. Engels, *Izabrana dela*, tom I, »Kultura«, Zagreb, 1949, str. 26.

¹⁰ Marks i Engels, *Rani radovi*, »Kultura«, Zagreb, 1953, str. 334.

u kojoj se izgrađuju određeni društveni odnosi koji takođe postaju značajna determinanta svestrano razvijene ličnosti. Kod nas to je sfera samoupravljanja kao osnovni društveni odnos i proces.

Svestrana misao i stvaralaštvo Titovog genija uvek su bili okrenuti čoveku, njegovom stvaranju i oslobađanju. I sama Titova svestrana, revolucionarna i stvaralačka ličnost je ideja vodilja i motivacioni orijentir svim našim građanima, vaspitačima, nastavnicima, starešinama i pitomcima. On je svoj humanizam izrazio kroz misao da je *naše najveće bogatstvo čovek*, novi, socijalistički čovek kojeg treba svestrano izgrađivati. »U suštini, borba za socijalističke samoupravne odnose bila je istovremeno i borba za to da nauka i obrazovanje, zajedno sa kulturom i umjetničkim stvaralaštvom, budu jedan od bitnih činilaca oslobađanja radničke klase, *svestranog razvijanja stvaralačkih mogućnosti radnog čovjeka* i dinamičkog razvoja proizvodnih snaga«. ¹¹ (podvukao D.D.). Prema tome, rad i učenje čine jedinstvo i bez toga nema svestranosti. S tim u vezi Tito kaže: »Kod nas treba da rade svi, neki fizički, neki umno, ali mi ćemo nastojati da u tom veličanstvenom radu što više približimo umni i fizički rad«. ¹²

Iz dosadašnje analize može se zaključiti da su osnovni problemi u definisanju svestranosti konkretne istorijske potrebe, mogućnosti i granice razvijanja svestranosti kod svake ličnosti. S tim u vezi, klasici marksizma nikada nisu tvrdili da svaki pojedinac treba da se razvija u svim pravcima, jer, što je osnovno, ne postoje kod svih iste prirodne sklonosti. *Oni su pod svestranošću podrazumevali oslobođenu ličnost od klasnih i tehnoloških stega (uska specijalizacija kao posledica podele rada) i stvaranje takvih uslova života i rada u kojima svako može da razvije svoje potencijale, svakako uz ličnu aktivnost.*

Čovek mora da postane ono što mu mogućnosti pružaju da bude. U protivnom, biće u konfliktu sa sobom. On se, dakle, samoaktualizira, samoostvaruje. U tom slučaju svaka ličnost stvara i otkriva svoj model svestranosti i razvoja, uz oslonac na opšte društvene zahteve svestranosti.

Iz svega što je do sada rečeno proizlazi stav (zaključak) da svestranost nije stereotipnost, već ogromno bogatstvo raznovrsnosti i sloboda njenog ispoljavanja. Ako bi društvo, ili neko drugi u ime njega, tipiziralo neki strogi model ličnosti, onda bi i brojne osobine

¹¹ Referat Josipa Broza Tita na Desetom kongresu SKJ, *Deseti kongres SKJ*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd, 1974, str. 30.

¹² Josip Broz Tito, *Govori i članci*, knj. VI, »Naprijed«, Zagreb, 1959, str. 148.

ljudi bile osuđene na zakržljavanje. Fašistička indoktrinacija je tipičan primer takve uniformnosti vaspitanja. Pod slobodom ispoljavanja svestranosti ne treba podrazumevati anarhiju, već spoznavanje i usklađivanje društvenih i ličnih interesa. Posebno važna karakteristika svestranosti je stvaralaštvo koje je u tesnoj vezi s raznovrsnošću i slobodom njenog ispoljavanja. Uslovi za ispoljavanje stvaralaštva su brojni. To su, prvenstveno, društveni uslovi, znanja, metodika njegovog razvijanja i prirodne sklonosti.

Svestranost ličnosti se, dakle, može odrediti kao totalitet čovekovih osobina, kao univerzalnost njegovih mogućnosti i kao stvaralački odnos čoveka prema prirodi, društvu i sebi. To je postepeni prodor u ostvarivanje slobode čoveka i njegovo očovečenje. U kojem stepenu će čovek svestrano razviti svoje sposobnosti zavisi od mnogih uslova. Tek analizom tih uslova u našem socijalističkom samoupravnom društvu i u našoj armiji, s jedne strane, i stepena razvijenosti svestrane ličnosti, s druge strane, možemo doći do činjenica o njihovoj usklađenosti.

2. Značaj i uloga motivacije u razvijanju svestranosti

Međusobna povezanost svestranosti ličnosti i njene motivacije toliko je bliska da se za označavanje primarnih saznavnih motiva koriste karakteristični nazivi: »unutrašnja motivacija« »motivi razvoja«, »stvaralačka motivacija« i sl. Naučno je utvrđeno da postoji povezanost između motivacije i određenih poželjnih osobina ličnosti. Otuda je važno integralno razmatrati ove dve oblasti. Međutim, motivacija je jedna od najmanje istraženih i spoznatih oblasti u psihologiji iako po značaju zauzima centralno mesto. Motivi su ne samo ključ za razumevanje ličnosti, već i osnova saznanja događaja koje svakodnevno osmišljavamo. Ponašanje ličnosti možemo da razumemo samo ako otkrijemo motive koji je pokreću. U tome je najveća tajna individualnosti svake ličnosti. Kada se upitamo zašto starešina postupa ovako ili onako, zašto se neprekidno usavršava, zašto savesno obavlja svoj posao, zašto je dobar vaspitač, zašto je konformista, zašto je nedovoljno zainteresovan za svoj posao, zašto je karijerista i sl., onda, u stvari, postavljamo pitanje motivacije. Ali, problem motivacije nije samo u njenom smeru, već i njenoj snazi, intenzitetu, razvijanju i vrednovanju. Koliko je ona važna, ali istovremeno i neuhvatljiva, najbolje ilustruje ova misao savremenog

nemačkog pedagoga H. Heckausna: »Danas svako shvata motivaciju kao neizmerno značajnu, ali jedva da ko поближе zna kako da je „zgrabi“, šta treba sa njom konkretno da počne«. ¹³

Postoje brojni razlozi povećanog interesovanja za proučavanje motivacije. Najčešće se navode: porast političke i proizvodne uloge ljudi, porast potrebe i uloge obrazovanja i kulture u eri akceleracije naučnih činjenica, porast i složenost ljudskih potreba, dakle porast značaja ljudskog faktora u savremenom životu, ratu i, posebno, u koncepciji opštenarodne odbrane.

Psiholozi, pedagozi, nastavnici, komandiri, komandanti, politički radnici i dr., svakodnevno uočavaju zakonitost da *jačina motiva i uspešnost u svakodnevnom radu i učenju su upravno proporcionalne veličine*. Takođe je uočeno da čovek nikada nije bez motivacije, da u njoj nema vakuuma i da čovek ne može da živi ako okolinu oko sebe ne osmišljava. Problem je samo u tome u kom pravcu je ona usmerena. Ovo saznanje ima dalekosežan značaj u sagledavanju potrebe negovanja stalnog optimizma i neograničene mogućnosti razvoja motivacije, a samim tim i svestrano razvijene ličnosti. Poseban značaj motivacije je u tome da saznamo ličnu i društvenu (idejnu) vrednost motiva, jer nije ista društvena vrednost motiva ako se starešina angažuje zbog nagrada, odlikovanja, napredovanja (instrumentalne, spoljne vrednosti), ili iz ljubavi prema poslu, vojnom pozivu, JNA, iz saznanja da je osnovna armijska vrednost neprekidno razvijanje borbene gotovosti (unutrašnji i društveni motivi). Mnogo su važniji ovi drugi, unutrašnji i društveni motivi, dalekosežni ciljevi, dalja perspektiva, društveni i armijski ideali, jer oni u principu povezuju kompleksne ljudske potrebe i vrednosti našeg društva i omogućavaju ispoljavanje svestranosti. Upravo, negovanjem dugoročne motivacije, ideal dobija integrativnu funkciju i putem njegovog ostvarenja starešina ostvaruje sebe. »Odsustvo ideala znak je totalnog otuđenja, tako gde nema ideala tamo nema ni čoveka«. ¹⁴

Danas u psihologiji nema jedinstvene teorije motivacije koja bi u potpunosti objasnila poreklo, funkciju i razvijanje motivacije. Složeno čovekovo ponašanje ne može se objasniti samo pomoću instinkata, nagona, zadovoljstva i libida. Njegovo ponašanje se odvija u društvu u kome on osmišljava svet oko sebe. Zato biološki motivi u civilizovanom svetu, s obzirom na to da su u velikoj meri

¹³ Barica Marentić-Požarnik, *Psihologija motivacije i ostvarenje naših vaspitnih ciljeva*, »Psihologija« br. 3—4/1976, Beograd, str. 156.

¹⁴ Arif Tanović, *Ideali i stvarnost*, »Iskustva«, br. 9—10/1972, str. 6.

zadovoljeni, ustupaju mesto kognitivnim i društvenim motivima. Zato je uvažavanje motivacione snage intelektualnim (kognitivnim, spoznajnim) funkcijama veliki napredak u odnosu na teorije koje su njoj prethodile i govorile da je motiv neprijatno unutrašnje stanje koje »goni«, »gura« organizam na aktivnost do uspostavljanja ravnoteže (homeostaze) kada prestaje aktivnost. Za objašnjenje dinamičke snage Olport uvodi pojam namere i pojam planiranja.¹⁵ Namera se odnosi na ono što čovek nastoji da uradi. Ona je centralna kategorija njegovog sistema procesa motivacije, jer se kognitivni i emocionalni procesi slivaju u integralnu celinu. Namera postoji u sadašnjosti, ali je snažno orijentisana na budućnost. Ona, kao što je ranije istaknuto za ideal, odražava pravu prirodu svih dalekosežnih motiva. Na osnovu glavne namere čoveka radi se plan pomoću koga se realizuje budućnost koja je puna motiva različitog intenziteta, različite društvene i lične vrednosti i različitog trajanja. Svojom teorijom motivacije Olport se približio Marksovom stavu o ulozi plana i namere u čovekovom životu prema kome je i najslabiji inženjer bolji od najsavremenije pčele, jer on pre nego što počne da gradi, ima plan u glavi, a pčela to radi instinktivno. Prema tome, čovek nije samo »gonjen« i »guran« svojim urođenim potrebama, već je privlačen vrednosnim objektima, biće koje je usmereno na ostvarenje dalekih ciljeva. Namere i planovi predstavljaju zamišljanje, predviđanje i druge kognitivne sposobnosti. To znači da čovek nije samo biće reakcije, već i biće akcije.

Dijalektičko-materijalistička teorija motivacije u svoj centar proučavanja stavlja potrebe. Marks objašnjava da je totalni čovek — čovek u kome egzistira njegovo vlastito ostvarenje kao unutrašnja nužnost, kao potreba. On piše: »Druga činjenica sastoji se u tome da sama prva zadovoljena potreba, aktivnost zadovoljavanja i već stečeno oruđe zadovoljavanja vodi novim potrebama — i ovo proizvođenje novih potreba prvo je historijsko delo.«¹⁶ U tome se ispoljava istoričnost čoveka i prevazilaženje zablude o prestanku aktivnosti kada se zadovolji jedna potreba. Time Marks najavljuje posebno važno pitanje u psihologiji motivacije — tok, proces motivacije. Ako potreba nije zadovoljena, čovek je u nemiru sa samim sobom, ona »energično teži svome predmetu« i tako beskonačno. Potreba za samodelatnošću i samoaktualizacijom je osnovna čovekova potreba. Vlastito stvaranje kao unutrašnja nužnost je njegovo najveće bogatstvo i smisao života.

¹⁵ Gordon Olport, *Sklop i razvoj ličnosti*, »Kultura«, Beograd, 1969, str. 294.

¹⁶ K. Marks i F Engels, *Rani radovi*, »Naprijed«, Zagreb, 1967, str. 373.

Zaključak da su potrebe osnova dijalektičko-materijalističke teorije motivacije proizlazi iz Engelsovog stava: da su »ljudi navikli da svoje djelovanje objašnjavaju iz svog *mišljenja, umjesto iz svojih potreba* (koje se, pri tome, naravno odražavaju u glavama ljudi, dolaze do svijesti) . . .«¹⁷ (podvukao D.D.).

Nakon isticanja značaja i teorije motivacije potrebna je određena njihova aplikacija na proces motivacije starešina. Rezultati analize rada i empirijskih istraživanja pokazuju da kod starešina postoji visok stepen interesovanja za rad i usavršavanje u svojoj struci. To je izražena karakteristična usmerenost starešina na objekte, pojave i vrednosti koje za njega i Armiju imaju poseban značaj. Međutim, kod manjeg broja starešina interesovanje se pomera na objekte, pojave i vrednosti u kojima dominiraju potrošačka psihologija, kvazikultura i formalizam u radu. Sa stanovišta teme o kojoj raspravljamo kod tog dela starešina nije u potrebnom stepenu razvijen ideal rada, a odsustvo radne komponente iz modela svestrano razvijene i stvaralačke ličnosti je potpuno njeno narušavanje. Kriza u shvatanju vrednosti rada ne može se rešiti sitnim motivacionim sredstvima. Nedovoljna motivisanost je samo njena manifestacija. Kriza motivacije za rad u velikoj meri proizlazi iz određenih društveno-ekonomskih devijacija, iz položaja vojne profesije u društvu i pojedinih kategorija unutar vojne organizacije, iz odnosa prema obuci i vaspitanju i vrednovanju rada, jer »društveno biće određuje društvenu svest« i iz nje sledi određeno ponašanje.

Izbor zanimanja je jedno od važnijih pitanja u motivaciji starešina. To je gotovo najvažnije opredeljenje u čovekovom životu. Pri donošenju takve odluke mladi ljudi se rukovode time koliko će poziv pružiti mogućnosti da zadovolje prvenstveno socijalne motive, jer su drugi na ovom stepenu ekonomskog razvitka u velikoj meri zadovoljeni. Osnovni motivi (lični i društveni) koje on može da razvije nalaze se na vrhu hijerarhije motiva. To su: ispoljavanje vlastite sposobnosti, afirmacija ličnosti, društveni i materijalni položaj. Ukoliko očekivanja budu u izvesnoj meri izneverena u očima starešina u odnosu na druge profesije, onda motivacija opada. Iako vojni poziv, u odnosu na druga zanimanja, s obzirom na svoju visoku organizovanost, pruža velike mogućnosti u napredovanju, sigurnost zaposlenja i disciplinu, ipak u njemu postoje neka ograničenja koja mogu kod manje motivisanih i sposobnih da ometaju

¹⁷ K. Marks — F. Engels, *Izabrana dela*, tom II, »Kultura«, Zagreb, 1950, str. 76.

svestrani i stvaralački razvoj ličnosti. To su, pre svega, određene propisane norme ponašanja, češća promena radnih i mesta službe i dr.

Budući da vojni poziv ne spada u naročito popularna, konjunktura i lakša zanimanja može se postaviti pitanje u kojoj meri distribucija sposobnosti novoprimitljenih pitomaca može da odgovori ciljevima i zadacima obuke i vaspitanja. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da u ispitivanim osobinama postoje značajne razlike među kandidatima za pojedina zanimanja, pri čemu je prosečna vrednost kandidata koji su izrazili želju da posle završetka srednje škole u građanstvu konkurišu za prijem u vojne akademije nešto niža od prosečne vrednosti onih koji su izrazili želju da studiraju tehniku, umetnost i medicinu.¹⁸ U psihološkoj literaturi¹⁹ sposobnostima se pridaje oko 60 odsto doprinosa ukupnom uspehu, a svim ostalim faktorima 40 odsto. Ovo je značajna činjenica koja se mora uzimati u obzir u vaspitno-obrazovnom radu sa pitomcima u vojnim akademijama.

Neki podaci empirijskih istraživanja pokazuju da se motivacija za rad povećava porastom čina, dužnosti i godina službe. Razlike u motivaciji su znatne i ne mogu se potpuno objasniti postojećim teorijama motivacije. Što je starešina mlađi i na nižoj dužnosti manje vidi smisao većeg zalaganja u radu. Zašto je to tako? Da li zato što u porodici nedovoljno negujemo kult rada, ili zato što se pozitivni odnos prema radu formira sazrevanjem ličnosti. Verovatno da se u odgovorima na ta pitanja nalazi deo istine, ali potpuniji odgovor se može dobiti objašnjenjem još nekih faktora. To su: interesantnost posla (raznovrsnost, jednostranost, manipulativnost, stvaralaštvo), zadovoljstvo poslom, ljubav i emocionalna vezanost za određeni posao, odgovornost, opterećenost, međuljudski odnosi, lokacija jedinice, odnosi pretpostavljeni — potčinjeni i obratno, i sl. No, ako bismo ostali samo u tim okvirima, objašnjenje bi bilo jednostrano — samo psihološko. Možda je osnovni razlog u društvenom statusu komandira i drugih mlađih starešina koji je određen ulogom koji oni imaju: komandnu, nastavničku, vaspitnu, političku, organizacijsku, administrativnu, pravnu i dr. Zbog toga je neophodno da se sagleda ukupnost uticaja tih faktora na motivaciju mladih starešina za rad.

Za razvijanje unutrašnje motivacije potrebno je obezbediti nekoliko uslova. Prvi uslov je sagledavanje i shvatanje smisla onoga

¹⁸ Dr Desimir Pajević, *Motivacioni činioci u izboru vojne profesije*, VIZ, Beograd, 1983, str. 48—50.

¹⁹ Dr Dragan Krstić, *Učenje i razvoj*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1980, str. 579.

što se radi. To znači da ciljevi kojima se teži treba da budu jasni, konkretni i realni. Kod prevelikih zahteva dolazi do »prelivanja« i »zagušivanja«. Drugi uslov za razvijanje motivacije je besprekorna organizacija života i rada i stvaranje stvaralačke atmosfere koju treba da krase dobri međuljudski odnosi koji su, opet, uslov za pojavu određenog standarda ponašanja. Vrednovanje rada je treći uslov i ima snažnu motivacionu funkciju. To je sastavni deo svakodnevnog života i rada starešina. Metodologija i sadržaji vrednovanja su u velikoj meri razrađeni i pružaju veliku objektivnost podataka i zaključivanja.

Pukovnik

prof. dr sci med. GOJKO KAPOR

*Primarna psihijatrijska prevencija u savremenoj armiji**

Pod primarnom psihijatrijskom prevencijom podrazumevaju se sva nastojanja, postupci i delatnosti usmerene na uklanjanje ili umanjeње uticaja uslova pod kojima nastaju psihički poremećaji. Da bi se ta prevencija u određenoj životnoj sredini, odnosno instituciji što adekvatnije sprovodila, u tome treba da učestvuju sve službe i pojedinci koji odgovaraju za život i rad u određenoj sredini. To se odnosi i na armiju kao sekundarnu socijalnu sredinu, odnosno instituciju. Da bi se u armiji adekvatno sprovodila primarna psihijatrijska prevencija, treba uvek imati na umu funkciju i zadatke određene armije, odnosno funkciju i zadatke koji se postavljaju pred njeno ljudstvo.

Svaka savremena armija zahteva od svoga ljudstva određenu političku svest, moralnu čvrstinu i borbenu osposobljenost. Iz toga nužno proizlazi da ljudstvo određene armije mora da bude na odre-

* Autor je svoje saopštenje pod naslovom: »Neki psihološki i psihijatrijski aspekti razvitka ličnosti starešina«, koje je podneo na Savetovanju, znatno proširio i prilagodio za objavljivanje u »Vojnom delu«.